

Mürşidâbâd idarî bölgesi 5.424 km²'lik bir alanı kaplamakta ve üzerinde 58.630.717 nüfus yaşamaktadır (2001); Mürşidâbâd şehrinin nüfusu ise 4.740.150'dir. Tarıma dayalı bir ekonomisi olan bölgenin başlıca ürünleri pirinç, jüt, mango, baklagiller ve tahıldır. Mürşidâbâd'da Kalküta Üniversitesi'ne bağlı sekiz kolej bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. B. Tavernier, *Travels in India* (trc. W. Ball, ed. W. Crooke), London 1925, I, 108; W. W. Hunter, *A Statistical Account of Bengal*, London 1876, IX; Major J. H. T. Walsh, *A History of Murshidabad District*, London 1902; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1940, III, 37, 42, 153; Abdul Karim, *Murshid Quli Khan and his Times*, Dacca 1963, s. 18-23; Khan Mohammad Mohsin, *A Bengal District in Transition: Murshidabad 1765-1793*, Dacca 1973; *The City in South Asia (Pre-Modern and Modern)* (ed. K. Ballhatchet – J. Harrison), London 1980; Muhammad Mohar Ali, *History of the Muslims of Bengal*, Riyadh 1985, I/A, s. 62, 254, 516, 528, 529, 579-594; H. Beveridge, "Mürşidâbâd", *IA*, VIII, 812; T. O. Ling, "Mürşidâbâd", *EP* (İng.), VII, 632; "Mürşidâbâd", *UDMİ*, XX, 452-453.

AZMİ ÖZCAN

MÜRŞİDİYYE

(bk. KÂZERÜNİYYE).

MÜRŞİDÜ'L-HAYRÂN

(مرشد الحیران)

Muhammed Kadri Paşa'nın

(ö. 1306/1888)

esya ve borçlar hukukuna dair eseri.

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Mısır'da da kanunlaştırma hareketlerinin ortaya çıktığı dönemdir. Aradaki siyasî ihtilâftan dolayı Osmanlı kanunlarını uygulamak istemeyen Mısır yönetimi Tanzimat sonrasında yaşananlara benzer süreçler yaşamıştır. Önce Fransız Medenî Kanunu'nun (Code civil) iktibası için çalışmalar yapılmıştır. Fransa'nın da etkisiyle yürütülen bu çalışmalar sırasında Hidiv İsmâil Paşa'nın tâlimatıyla Mahlûf el-Minyâvî tarafından *Taḫḫîku'l-kânûni'l-medenî ve'l-cinâ'i 'alâ mezhebi'l-İmâm Mâlik* adıyla bir eser kaleme alınmış, Mâlikî mezhebinin görüşleriyle Fransız kanunu arasında benzer ve farklı yönler tesbit edilmiştir. Aynı tarihlerde Muhammed Kadri Paşa da Code civil'in Hanefî mezhebi çerçevesinde İslâm hukukuna uygunluğuna dair *Taḫḫîku mâ vücade fi'l-Kânûni'l-medenî mutâbîkan li-mezhebi Ebî Ḥanîfe* ismini taşıyan bir eser yazmıştır (Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, Kavânîn ve Ahkâm,

nr. 80). Öte yandan Code civil'in kabulü yerine İslâm hukukunun tedvinini hedefleyen çalışmalar da yapılmış, Adalet bakanı olduğu sırada Kadri Paşa önce *el-Ahkâmü's-şer'iyye fi'l-aḫvâli's-şahşiyye* adıyla kişiler, aile ve miras hukukunu düzenleyen bir kanun taslağı hazırlamıştır. Mısır hükümeti tarafından yayımlanan (1875) bu çalışma kanun metni olarak yürürlüğe girmese bile yarı resmî bir statüye sahip olmuştur. Kadri Paşa'nın eşya ve borçlar hukukuyla ilgili *Mürşidü'l-ḫayrân ilâ ma'rifeti aḫvâli'l-insân fi'l-mu'âmelâti's-şer'iyye 'alâ mezhebi'l-İmâm Ebî Ḥanîfe en-Nu'mân* isimli kitabı ise hükümetin tâlimatıyla hazırlanmaya başlanmış ve kanun şeklinde düzenlenmiş olmakla birlikte resmen bir kanun metni olarak kabul edilmemiş, müellifin vefatından sonra Mısır Maarif Vekâleti'nce bastırılıp medreselerde kullanılmasına karar verilmiştir.

Eserin ilk baskısının sonunda müellif nüshasıyla dikkatli bir mukabele yapılarak ihtiva ettiği dipnotlarla beraber basıldığı ifade edilmekte, dönemin Mısır müftüsü Muhammed Mehdî el-Abbâsî tarafından bakanlığa yazılan mektuptan -daha önce bu iş için görevlendirilen Şeyh Hasûne en-Nevâvî'nin yardımıyla- vârislerin bakanlığa sundukları müsvedde üzerinde bazı değişiklikler ve düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır (*Mürşidü'l-ḫayrân* [nşr. Selâhaddin Abdüllatif en-Nâhî], neşredenin girişi, s. 3-4). Bununla birlikte *Mürşidü'l-ḫayrân*'ın mevcut şeklinde "kitab-bab-fasıl" tertibinin tutarlı olmadığı görülmekte, madde sayısı da baskıdan baskıya farklılıklar taşımaktadır. 1308 (1890) baskısında madde sayısı 941, 1983 baskısında 1045, 1987 baskısında 1049 olup bunlardan her biri diğerinde bulunmayan maddeler içermektedir; her üç nüshanın dipnotlarında bazı maddelerdeki hükümlerin bilgi kaynaklarıyla ilgili açıklamalar, ayrıca 1987 baskısında neşredeninin bazı konularda izah ve değerlendirmeleri yer almaktadır. "Emvâl Hakkında" başlıklı birinci bölümde (kitab) aynı haklar incelenmekte, "Esbâbü'l-mülk" adını taşıyan ikinci bölümde mülkiyet sebebi olması yönüyle akidler, hibe, vasiyet ve miras konuları yer almaktadır. Diğer bölümler için sıra numarası verilmemiştir. Üçüncü sırada bulunan "şüfa" kitabından sonra zilyedlik ve istimlak konuları ele alınmakta, ardından muhtemelen ayrı bir bölüm olarak düşünülen, borç ilişkisiyle ilgili değişik konuların işlendiği "Müdâyenât, Ukûd, Emânât, Zamânât Hakkında" genel başlığı gelmekte (1308 baskısında sa-

dece başlık konmuş olup diğer baskıların bu kısmında bulunan doksan dört madde mevcut değildir), akidlere dair genel hükümleri içeren bölümden sonra sırasıyla, bey', icâre, müzâraa ve müsâkât, şirket, âriyet, karz, vedâ, kefâlet, havâle, vekâlet, rehin ve sulh hakkındaki bölümlere yer verilmektedir.

Her iki eserde Hanefî fıkının esas alındığı ve bu mezhebin kaynaklarına dayanıldığı göz önüne alınırsa *Mürşidü'l-ḫayrân* ile *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* arasında hükümler bakımından tam bir paralellik görülmesi tabiidir. Ancak *Mecelle*'de şartlara ve maslahat düşüncesine binaen yer yer Hanefî mezhebi içinde tercih edilen görüşün dışına çıktığı halde *Mürşidü'l-ḫayrân*'ın mezhepte üstün bulunan görüşler konusunda daha muhafazakâr olduğu görülmektedir. Meselâ *Mecelle*, şart muhayyerliğinde sürenin anlaşmayla tayin edilebileceği yönündeki İmâmî görüşünü benimserken (md. 300) Kadri Paşa, Ebû Hanîfe'nin bu sürenin üç günden fazla olamayacağı şeklindeki görüşünden ayrılmamıştır (md. 329). Nakit muhayyerliği konusunda da *Mecelle* İmam Muhammed'e ait sürenin sınırsız olması görüşünü esas aldığı halde (md. 313) *Mürşid* müellifi mezhepte tercih edilen bu sürenin üç günle sınırlandırılması görüşünü benimsemiştir (md. 426). Yine *Mecelle*, Ebû Yûsuf'un görüşünü zamana daha uygun bulduğundan kefaletin geçerliliği için kefilin icabını yeterli sayarken (md. 621) Kadri Paşa kabulü de gerekli gören mezhep içindeki muhtar görüşü esas almıştır (1983 neşri md. 823; 1987 neşri md. 840). *Mecelle* Cemiyeti ile şeyhülislâmlık arasında sorun teşkil eden havâle akdine dair bir hükümde *Mecelle*'nin İmam Züfer'in görüşünü tercih etmesine mukabil (md. 692) Kadri Paşa, Hanefî hukukçularının kuvvetli bulunduğu görüşü benimsemiştir (1983 neşri md. 884; 1987 neşri md. 907). *Mecelle*, Ebû Yûsuf'un şüfa hakkı sahibinin müşteriye araziye diktiği ağaçları sökmeye zorlayamayacağı yönündeki görüşünü benimserken (md. 1044) *Mürşid* müşterinin buna zorlanabileceği görüşünden ayrılmamıştır (md. 130).

Birçok özelliğiyle *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* hukuk tarihinde çok seçkin bir yere sahip olmakla birlikte kanun tekniği bakımından *Mürşidü'l-ḫayrân*'ın *Mecelle*'ye nisbetle daha soyut ve şeklen modern Batı kanunlarına daha yakın olduğu söylenebilir. Bu çerçevede aralarında özellikle şu farklılıklar dikkat çekmektedir: Me-

MÜRŞİDÜ'L-HAYRÂN

celle'nin başında yer alan genel kaideler *Mürşidü'l-hayrân*'da mevcut değildir. *Mecelle*'de her kitabın başında o konuya dair terimlerin açıklaması yapılmakta, böylece daha didaktik bir yöntem takip edilmektedirken *Mürşidü'l-hayrân*'da oldukça sınırlı sayıda tanıma, çoğu zaman sadece düzenlenen aktin tanımına yer verilmiştir. *Mecelle*'de maddelerin önemli bir kısmında görülen misallere Kadri Paşa'nın metninde rastlanmamaktadır. Bunun dışında müellif, *Mecelle*'de satım akdi içinde düzenlenen borçların genel hükümlerini ayrı bir bölüm halinde ve daha mücerret hükümler tarzında tertip etmiştir (ayrıca bk. **MECELLE-i AHKÂM-i ADLİYYE**).

Eser ilk defa 1308'de (1890) Bulak Matbaası'nda basılmış ve ardından Kahire'de (1308, 1891, 1909, 1919, 1931, 1983), Şam'da (ts.) ve Amman'da (1407/1987) baskıları yapılmıştır. Kitabı Abdülaziz Kâhil Bey Fransızca'ya tercüme etmiştir (bk. bibl.). Eserin, Muhammed Zeyd el-İbyânî ve Muhammed Selâme es-Sincelfî tarafından hazırlanmış bir şerhi de vardır (Kahire 1908; Bağdat 1955).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, Bulak 1308/1890; a.e., Kahire 1403/1983; a.e. (nşr. Selâhaddin Abdüllatif en-Nâhî), Amman 1407/1987; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 3-4; mlf., *Statut réel d'après le rite hanafite, mis en articles d'après le système des codes égyptiens par Mohammed Kadri Pacha* (trc. Abdülaziz Kâhil Bey), Caire 1893; Mahlûf el-Minyâvî Muhammed Haseneyn b. Muhammed Mahlûf el-Adevî, *Tatbîku'l-kânûnî'l-medenî ve'l-cinâ'î 'alâ mezhebi'l-İmâm Mâlik* (nşr. Muhammed Ahmed Serrâc – Ali Cum'a Muhammed), Kahire 1420/1999; M. Zeyd el-İbyânî – M. Selâme es-Sincelfî, *Şerhu Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti aḥvâlil-insân fi'l-mu'âmelâti's-şer'iyye 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-A'zam Ebi Hani'fe en-Nu'mân mülâ'imên li-sâ'iri'l-akfâril-İslâmiyye*, Bağdat 1955; Farhat J. Ziadeh, *Lawyers the Rule of Law and Liberalism in Modern Egypt*, Stanford 1968, s. 20; Chafik Chehata, *Essai d'une théorie générale de l'obligation en droit musulman*, Paris 1969, s. 268-270; Sobhi Mahmassani, *Falsafat al-Tashrî fi al-İslâm* (trc. Farhat J. Ziadeh), Leiden 1961, s. 52-53; M. Hüseyin Heykel, *Terâcimü Mısrıyye ve Garbiyye*, Kahire 1980, s. 96-103; Muhammed ez-Zühayfî, *Merci'u'l-'ulûmü'l-İslâmiyye: Ta'rîfuhâ, târiḥuhâ, e'immetühâ, 'ulemâ'ühâ, meşâdiruhâ, kü-tübühâ*, Şam, ts., s. 499; Muhammad Yusuf Guraya, *Islamic Jurisprudence in the Modern World*, Lahore 1986, s. 48-49; Ahmet Akgündüz, *Mukayyese İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır 1986, s. 368-369; J. Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş* (trc. Mehmet Dağ – Abdülkadir Şener), Ankara 1986, s. 108-109, 274; Rahmi Yaran, *Mahlûf el-Minyâvî (Hayatı-Eserleri) ve Tabîku'l-kanûnî'l-medenî 'alâ mezhebi'l-İmâm Mâlik* (yüksek lisans tezi, 1987), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-18.

MUSTAFA ŞENTOP

el-MÜRŞİDÜ'L-VECİZ
(المرشد الوجيز)Ebû Şâme el-Makdisî'nin
(ö. 665/1267)
yedi harf

ve meşhur kıraatlere dair eseri.

Tam adı *el-Mürşidü'l-veciz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'aziz* olan eser altı bölümden (bab) oluşmaktadır. Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in nüzûlüyle ilgili bazı konular ve nâsih-mensuh meselesi, ikinci bölümde Hz. Ebû Bekir zamanında Kur'an-ı Kerim'in cem'i ve iki kapak arasına alınması, Hz. Osman devrinde nüshalarının çoğaltılması konuları işlenmektedir. Üçüncü bölümde Kur'an-ı Kerim'in "yedi harf" üzerine nâzil oluşu ele alınmış, burada konuyla ilgili hadislerle yer verilmiş, Kur'an-ı Kerim'in indirildiği yedi harften maksadın ne olduğu ve Hz. Osman döneminde çoğaltılan mushaf nüshalarının hadiste geçen yedi harfle ilgisi araştırılmıştır. Dördüncü bölüm meşhur derecesine ulaşmış ve zamanımıza kadar okunagelmış yedi kıraate, bu kıraatler arasındaki farkların sebeplerine ve yedi kıraat ile hadiste geçen yedi harf arasındaki ilişkiye, beşinci bölüm şâz kıraatlere ayrılmıştır. Altıncı bölümde Kur'an-ı Kerim'in usulüne uygun biçimde nasıl okunması gerektiği ve Kur'an okumaktan esas maksadın onun mânası üzerinde düşünmek olduğu hususlarına temas edilmiştir.

el-Mürşidü'l-veciz, Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzerine nâzil olduğunu bildiren hadisteki "el-ahruf'üs-seb'a" ve bunun meşhur kıraatlerle ilgisi konusunda müstakil şekilde yazılan ilk ve en ayrıntılı eserdir. Kitap, daha sonra ulûmü'l-Kur'an ve kıraat konularında telif edilen birçok esere kaynaklık ettiği gibi kendisinden önce yazılan, fakat nüshalarının günümüze ulaşmış olmadığı bilinmeyen bazı eserlerdeki görüş ve fikirlerin zamanımıza ulaşmasına da vesile olmuştur. Müellif eserinde sadece kendisinden önceki âlimlerin görüşlerini rivayet etmekle yetinmeyip kendi görüş ve tercihlerini de belirtmekte, yer yer önemli fikirleriyle dikkati çekmektedir.

Çeşitli yazmaları bulunan *el-Mürşidü'l-veciz*, İstanbul kütüphanelerindeki üç nüshası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3625; Şehid Ali Paşa, nr. 2751; Ayasofya, nr. 59) esas alınarak müellifin hayatı ve eserlerini içeren bir inceleme ile birlikte Tayyar Altıkulaç tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1975; Ankara 1986). Eser daha sonra Velid Müsâid et-Tabâtâbâî'nin tahkiikiyle de yayımlanmıştır (Küveyt 1414/1993).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-veciz* (nşr. Tayyar Altıkulaç), Beyrut 1395/1975, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 35-40; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 550; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 70.

AHMET GÜRTAŞ

MÜRTEDE

(bk. RİDDE).

MÜRTEKİB-i KEBİRE

(bk. KEBİRE).

MÜRÛET

(bk. MÜRÛVET).

MÜRÛR

(المرور)

Bir arazi mâlikinin başkasına ait bir arazi ya da yoldan geçme hakkı anlamında hukuk terimi

(bk. İRTİFAK).

MÜRUR TEZKİRESİ

Osmanlı Devleti'nde seyahat izin belgesi için kullanılan tabir.

Osmanlı topraklarında seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı herkes seyahat için bir izin tezkiresi almak mecburiyetindeydi. XVI. yüzyılda "yol hükmü" denilen bu belge XIX. yüzyılda "mürur tezkiresi" adıyla anılmıştır. Yol hükümleri genellikle yabancı elçilik mensuplarına, tüccara, yerli ve yabancı ruhbanaya yönelik olarak onların geçeceği yerlerin idarecilerine hitaben kaleme alınır ve kendilerinin korunması, vergi bahanesiyle herhangi bir şekilde rahatsız edilmemeleri, paralarıyla yiyecek içecek almalarının sağlanması gibi tembihatı ihtiva ederdi. Ahidnâme metinlerinde bu izinlerle ilgili maddeler yer alırdı. Buna benzer şekilde devlet görevlilerine bir işle ilgili olarak vazifelendirildiklerinde bu kabil hükümlerin verildiği bilinmektedir. Bunlara dair örnekler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mühimme ve ruûs defterlerinde sıkça rastlanır. Daha sonra bu uygulamada yaygınlaştırılmıştır. Sistemin yeni bir düzenlenmesi XIX. yüzyılda gerçekleştirilmiştir. Nitekim eldeki örnekler göre bir yıl süre ile verilen yol tezkireleri, istenilen